

УДК 346.9

Бігняк Олександр Валентинович,

к.ю.н., доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛЕЙ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Проблема істотного удосконалення захисту прав і законних інтересів учасників корпоративних відносин набуває фундаментального характеру в зв'язку з реформуванням діючого законодавства, входженням України до міжнародного співтовариства та обрання напрямку гарантованості в здійсненні прав та інтересів учасників суспільних відносин.

Кожне право, у тому числі корпоративні права є гарантованими та фактично реалізованими при умові, якщо в законодавстві будуть закріплені правові засоби для їх реалізації та ефективна система захисту, у разі їх порушення. Адже корпоративні права повинні бути не номінальними, а реально діючими, охоронятися та захищатися з боку держави, вони здійснюються до того моменту, коли виникають перешкоди в їхньому здійсненні, після чого постає необхідність їх захисту. Та саме від складових захисту: форми, засобів та способів захисту залежить успіх обраного правового механізму.

Мета статті. Науково-практичне обґрунтування ефективних механізмів захисту корпоративних прав, аналіз способів та форм їх захисту та визначення напрямків подальшої роботи по удосконаленню корпоративного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи, що Конституція України не містить буквальних норм, які передбачають гарантії охорони та захисту корпоративних прав, необхідно визнати, що учасники корпоративних відносин мають широкий спектр вибору як способів, так і форм захисту своїх прав, які не заборонені законодавством. Саме вибір ефективних та дієвих форм та способів захисту порушеного права є запорукою досягнення цілі – захист інтересів – приватноправових або публічно правових з одночасним збереженням балансу значених інтересів. Більше того, слід констатувати, що в певних випадках приватні інтереси учасників корпоративних відносин вимагають додаткового захисту, оскільки враховуючі окремі зловживання

органами господарського товариства (як правило мова йде про загальні збори) реалізація певних прав затрудняється, а в деяких випадках унеможливується взагалі. Таке «замкнуте» коло проблем та невизначеність, породжуються не лише недосконалістю діючого корпоративного законодавства, але й помилковістю обраного механізму захисту.

Незважаючи на загальну концепцію напрацьовану у літературі, що за носіями приватних інтересів завжди зберігається свобода вибору форм захисту та способів захисту прав та інтересів, для учасників корпоративних правовідносин такі диспозитивні повноваження нехарактерні та межі вибору форм захисту обмежені імперативними рамками закону. У даному разі мова йде про використання альтернативних форм захисту, зокрема третейської (арбітражної) форми захисту, нотаріальної форми захисту та досудового врегулювання спору.

Застосування певних форм захисту передбачає втручання третьої сторони, та правозастосовча діяльність таких органів, як визнано в теорії, спеціально спрямована на втілення приписів юридичних норм в життя на основі використання наданих відповідним органам повноважень [1].

Зв'язок юрисдикційних і альтернативних засобів захисту між собою проявляється в тому, що, як звертається увага в літературі, альтернативні процедури є по відношенню до правосуддя допоміжними. Вони не замінюють і не можуть замінити в необхідних випадках правосуддя, не конкурують з ним, а, навпаки, співпрацюють, допомагаючи у вирішенні значної кількості спорів [2].

Загальнотеоретична класифікація форм захисту дозволяє нам використати існуюче в науці розділення форм захисту, доповнивши останню відповідними специфічними видами форм захисту, характерними виключно для захисту корпоративних прав.

Так, корпоративні права та інтереси можуть порушуватися як самим товариством, так і посадо-

вими особами органів товариства, що здійснюють вирішальний вплив на товариство, учасниками (засновниками) товариства. Отже, враховуючи такий суб'єктний склад, актуальною формою захисту, окрім судової, є адміністративна форма, самозахист та заходи оперативного впливу.

Необхідно підкреслити, що адміністративна форма як різновид юрисдикційної форми, що реалізується органами виконавчої влади традиційна для сфери публічно-правових відносин. Але враховуючи правовий режим господарських товариств та правовий статус учасників корпоративних відносин, можна констатувати про санкціоновані можливості використання такої форми захисту у приватноправових відносинах пов'язаних з реалізацією корпоративних прав.

Поряд з цим актуальною формою захисту корпоративних прав є самозахист та заходи оперативного впливу, але в літературі їх ототожнюють, посилаючись на те, що за характером дії вони мають спільний механізм (порядок) реалізації, а саме здійснюються особою самостійно, без втручання спеціальних державних органів, і, відповідно, можуть бути об'єднані в одну форму захисту – самозахист [3].

Між тим, модель захисту корпоративних прав базується не лише на формі захисту, але й на вірно обраному способі захисту, у зв'язку з тим, що не усі способи, визначені в законодавстві, допоможуть досягти бажаного результату. Так, на прикладі порушення права на участь в управлінні товариства добросовісного набувача частки у статутному капіталі, який з одного боку є власником частки у статутному капіталі, а з іншого статусу учасника не набув, так як інші засновники (учасники) товариства зловживають своїми правами. Це практична ситуація, яка часто зустрічається, супроводжується недосконалістю діючого корпоративного законодавства та вимагає професійного підходу до вироблення відповідного алгоритму дій.

Проблеми, які виникають у правозастосовчій практиці, пов'язані з захистом прав добросовісного набувача частки в статутному капіталі (складеному капіталі) товариства, у зв'язку з неможливістю реалізувати своє право на участь в управлінні товариства, внаслідок зловживання третіми особами своїми корпоративними правами. Мова йде, про неможливість проведення загальних зборів товариства, як наслідок неможливість внесення змін до установчих документів у зв'язку зі зміною учасників товариства та проведення державної реєстрації таких змін.

Огляд діючого законодавства дозволяє дійти висновку, що учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом, зо-

крема, здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, за допомогою договору купівлі-продажу, міни, дарування або заяви учасника про уступку своєї частки статутного фонду на користь іншої особи. Між тим, набуття правового статусу учасника товариства, можливе після здійснення державної реєстрації змін до статуту, пов'язаних із зміною складу учасників, в установленому законом порядку. Частиною 3 статті 83 Господарського кодексу України визначено, що зміни, які сталися в установчих документах господарського товариства і які вносяться до державного реєстру, підлягають державній реєстрації за тими ж правилами, що встановлені для державної реєстрації товариства [4]. Крім того, частиною 3 статті 52 Закону України «Про господарські товариства» передбачено, що зміни до статуту, пов'язані із зміною складу учасників, підлягають державній реєстрації в установленому законом порядку [5].

Так, статтею 29 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачено перелік документів, які необхідно подати державному реєстратору для проведення державної реєстрації змін до статуту товариства з обмеженою відповідальністю у разі зміни учасників товариства, зокрема:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи;
- примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення про внесення змін до установчих документів. *Документ, що підтверджує правомочність прийняття рішення про внесення змін до установчих документів;*
- оригінали установчих документів юридичної особи з відміткою про їх державну реєстрацію з усіма змінами, чинними на дату подачі документів, або копія опублікованого в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації повідомлення про втрату всіх або частини зазначених оригіналів установчих документів;
- два примірники змін до установчих документів юридичної особи у вигляді окремих додатків або два примірники установчих документів у новій редакції;
- документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації змін до установчих документів.

Державним комітетом України з регуляторної політики та підприємництва Листом № 4850 від 16.04.2010 р. «Про надання роз'яснень» [6], дано офіційне роз'яснення, про те, який саме документ підтверджує правомочність представників засновників (учасників) юридичної особи щодо участі у зборах та прийняття рішення про внесення змін

до установчих документів цієї юридичної особи, зокрема:

а) якщо засновник (учасник) фізична особа – довіреність на представлення інтересів фізичної особи – засновника (учасника);

б) якщо засновник (учасник) юридична особа:
– рішення загальних зборів юридичної особи – засновника про прийняття відповідного рішення та надання повноважень особі щодо представлення інтересів від імені цієї юридичної особи – засновника на загальних зборах;

– довіреність, видана особі на представлення інтересів та прийняття відповідного рішення від імені юридичної особи – учасника (на підставі рішення загальних зборів юридичної особи – засновника);

– розпорядження, наказ юридичної особи або інший розпорядчий документ, що підтверджує повноваження особи на участь у загальних зборах та прийняття відповідного рішення (зокрема, для осіб публічного права);

в) судові рішення щодо надання повноважень особі представляти інтереси іншої фізичної особи – учасника, або юридичної особи – учасника.

Крім того, таким документом може бути також протокол реєстрації для участі у загальних зборах, в якому зазначено перелік осіб, що зареєструвалися для участі у загальних зборах, із визначенням кількості голосів кожного, та який (згідно із вимогами Закону України «Про господарські товариства») підписується головою та секретарем зборів.

Таким чином, враховуючи даний перелік, слід констатувати, що при наявності зловживання своїми правами одного із засновників товариства (наприклад з часткою 49,9 %) та не з'явлення для проведення загальних зборів, прийняття змін до статуту та проведення державної реєстрації стає неможливим. У такій ситуації, актуальним питанням постає обрання дієвих правових механізмів захисту прав та інтересів особи – власника частки в статутному капіталі товариства, за допомогою якого носій прав досягне відповідного результату.

Правові механізми захисту прав осіб у корпоративних відносинах можуть передбачати – самозахист, через виключення учасника товариства, який систематично перешкоджає проведенню загальних зборів, але при умові дотримання вимог ст. 60 Закону України «Про господарські товариства». Однак, не завжди даний спосіб захисту спрацьовує. Відповідно до п. «в» частини 1 статті 59 Закону України «Про господарські товариства», до компетенції зборів товариства з обмеженою відповідальністю, крім іншого, належить виключення учасника з товариства. Частиною 2 цієї ж статті визначено, що при вирішенні питання про виключення учасника з товариства рішення вважається

прийнятим, якщо за нього проголосують учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. Отже, з огляду на наведені норми законодавства, тільки учасник, який володіє більш ніж 50% загальної кількості голосів учасників товариства, може виключити іншого учасника на загальних зборах товариства. Якщо недобросовісний учасник має не менше 40% статутного капіталу товариства і регулярно не з'являється на збори засновників, то виникає спір з приводу неможливості проведення зборів учасників та виключення такого учасника з товариства. Такий висновок підтверджується й судовою практикою (Постановою Вищого господарського суду України від 22 січня 2008 р. по справі № 2-1680/05), п. 29 Постанови Пленуму Верховного суду України від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» [7].

Крім цього, слід зазначити, що ч. 1 ст. 64, п. в ч. 1 ст. 59 Закону України «Про господарські товариства», є по суті, положеннями про досудове врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів та не повинно впливати на можливість звернення за захистом порушеного права до суду. Між тим, практика судова, у зв'язку з відсутністю законодавчого врегулювання, питання про можливість виключень з товариства учасника, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства йде шляхом обмеження своєї юрисдикції, посилаючи на правове положення учасників корпоративних відносин.

У вітчизняній судовій практиці широко застосовується такий спосіб захисту, як визнання права власності на частку в статутному капіталі товариства. Згідно доктрини цивільного права, право володіння означає юридично забезпечену власнику можливість мати майно у своєму безпосередньому фізичному чи юридичному віданні, у сфері свого фактичного господарського чи іншого впливу. Право користування полягає в юридично закріпленій можливості власника щодо господарського, підприємницького, культурно-побутового використання майна та вилучення з нього корисних властивостей власником чи уповноваженими особами. Право розпорядження, в свою чергу, полягає в юридично закріпленій можливості власника самостійно вирішувати юридичну і фактичну долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни його стану чи призначення тощо.

Відповідно до частини 1 статті 392 Цивільного кодексу України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою осо-

бою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності [8].

Однак, щодо прикладу, який аналізується, слід враховувати, що у такому способі захисту є доцільність, якщо це право (право: володіння, користування, розпорядження) буде не визнаватися або оспорюватися іншою особою, а також у разі втрати документа, який засвідчує його право власності (частини 1 статті 392 ЦК України). Тим більше, досліджуваний спосіб захисту (визнання права власності на частку) в корпоративних правовідносинах при зловживанні своїми правами їх учасників, не вирішує основного питання щодо внесення змін до установчих документів, що пов'язані зі зміною складу учасників товариства та не вирішує проблеми реєстрації таких змін в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Адже після визнання в судовому порядку права власності особи на частку в статутному фонді товариства, необхідно окремо вирішувати питання, яким саме чином внести зміни до статуту в частині зміни учасників даного товариства.

Обрання судового захисту через зобов'язання товариства надати до державного реєстратора відповідний перелік документів для здійснення державної реєстрації змін до установчих документів, також не вирішує проблеми власника частки в статутному капіталі товариства.

Відповідно до частини 3 статті 52 Закону України «Про господарські товариства» зміни до статуту, пов'язані із зміною розміру статутного капіталу та/або із зміною складу учасників, підлягають державній реєстрації в установленому законом порядку. У відповідності до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [9] серед документів, що подаються державному реєстратору для проведення державної реєстрації змін до статуту юридичної особи є рішення учасників такої юридичної особи (протокол). Відповідно до пункту «б» частини 5 статті 41 Закону України «Про господарські товариства» до компетенції загальних зборів належить внесення змін до статуту товариства, у тому числі зміна розміру його статутного капіталу. Крім того, необхідно зазначити, що у відповідності до п. 16 Постанови Пленуму Верховного суду України від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» суди не вправі вносити зміни до статуту товариства у зв'язку з тим, що це належить до виключної компетенції загальних зборів товариства.

Отже, в разі неможливості проведення загальних зборів (нез'явлення одного із учасника та відсутності кворуму) реалізація коментованого способу захисту є неможливою, так як оформлення необхідного протоколу не відбулося.

Саме такий аналіз ситуативного прикладу вказує на проблеми у виборі механізму правового захисту корпоративних прав, зокрема способу захисту. Здавалося право на участь в управлінні товариством виникає з моменту передачі вкладу (майна) у власність новоствореного господарського товариства в обмін на корпоративне право управляти справами товариства через його вищий орган або з моменту купівлі (придбання) частки іншою особою, а між тим реалізувати його не може.

У відповідності до ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» участь у загальних зборах є правом, а не обов'язком учасника, тобто, учасник товариства сам вирішує чи скористатись наданим йому правом чи ні. Між тим, ст. 13 ЦК України передбачено, що у разі зловживання особою своїми правами (тобто недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог ч. 2-5 ст. 13 ЦК України), суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом.

Таким чином, у випадку наявності зловживання своїм правом учасником товариства, що проявляється у «відмові» участі на засідання загальних зборів товариства, зацікавлена особа вправі застосувати наслідки, передбачені ч. 6 ст. 13 ЦК України.

Зазначимо, що ефективним, дієвим способом захисту, у випадку наявності зловживань своїм правом учасником товариства, буде звернення до суду з позовною заявою про зобов'язання особи припинити зловживання своїми правами шляхом зобов'язання її взяти участь у загальних зборах учасників товариства. Аналогічної правової позиції дотримується і Вищий господарський суд України. Так, приймаючи Постанову від 22.01.2008 р. по справі № 2-1608/05 [10] Вищий господарський суд України прийшов до висновку, що у випадку встановлення факту зловживання учасником товариства своїм правом шляхом систематичної неучасті у загальних зборах товариства, суд вправі застосувати наслідки, передбачені ч. 6 ст. 13 Цивільного кодексу України – зобов'язати особу (учасника товариства) припинити зловживання своїми правами шляхом зобов'язання взяти участь у загальних зборах учасників товариства. Крім того, Вищий господарський суд України у коментованій Постанові зазначив, що суд вправі у своєму рішенні передбачити, що у разі невиконання рішення суду учасником товариства (про зобов'язання взяти участь у загальних зборах учасників товариства), такий учасник буде вважатись зареєстрованим на загальних зборах учасників товариства.

Таким чином, для дієвої моделі захисту корпоративних прав, слід застосувати комплексний підхід до вибору форм та способу захисту і враху-

вати, що його зміст містить юридичну можливість його носія самому здійснювати юридично значимі активні дії. Врахувати, що способи захисту корпоративних прав носять матеріально-правовий характер, складають частину одного з елементів методу цивільно-правового регулювання і похідні від сутності відносин, які складають предмет цивільного права. Норми цивільного права представляють можливість суб'єктам правовідносин самостійно вирішувати питання про об'єм правомочності і обов'язків, а також про використання наданого права, у тому числі права на захист і способів захисту цих прав.

Висновок. Проблема у виборі правового механізму захисту прав учасників корпоративних відносин пов'язана не з обмеженням в законодавстві способів захисту, а з юридично-технічним формалізмом норм корпоративного законодавства, що є підставою для зловживання особою своїми правами. Тому сучасне корпоративне законодавство слід формувати на умовах правової визначеності, для усунення можливості використання абстрактності, обмовок, помилок, протиріч, що створюють проблеми для добросовісних учасників корпоративних відносин та слугують підґрунтям для зловживання, порушуючи принципи розумності та добросовісності правозастосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М., 1966. – С. 95.
2. Актуальные проблемы гражданского права, гражданского и арбитражного процесса. Часть 2 / под ред. Е.И. Носыревой, Т.Н. Сафроновой. – Воронеж, 2002. – С. 180.
3. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / за заг. ред. В.В. Луця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – С. 222.
4. Господарський кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. // Голос України. – 2003. – 14 травня. – № 49.
5. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49.
6. Про надання роз'яснень : Лист Державного комітету України з регуляторної політики та підприємництва від 16.04.2010 р. № 4850 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/shodo-rozjasnennja-norm-zakonu-ukrayini-pro-vnesennja-zmin-d-doc27086.html>
7. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2008 р. № 13 // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 2. – С. 7.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 7.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15.05.2003 р. № 755 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 25. – С. 12.
10. Судова практика розгляду судами спорів щодо реєстрації змін до установчих документів товариства : Постанова від 22.01.2008 р. по справі № 2-1608/05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corpravo.com/scdova-praktika/tovarstva-z-obmezhenju-vidpovidalnistu3/postanova-vgs-ukrajini-vid-22.01.2008r.-sprava-2-168005>

Бігняк Олександр Валентинович

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛЕЙ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджуються правові механізми захисту інтересів учасників корпоративних відносин, проблеми пов'язані із вибором дієвого механізму захисту прав учасників корпоративних відносин, які пов'язанні з характером правовідносин та характером зловживань учасників даних відносин.

Ключові слова: захист прав, корпоративні права, корпоративні відносини, господарське товариство, учасники товариства, зловживання правом, уставний капітал.

Бігняк Александр Валентинович

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ МОДЕЛЕЙ ЗАЩИТЫ ИНТЕРЕСОВ УЧАСТНИКОВ КОРПОРАТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье исследуются правовые механизмы защиты интересов участников корпоративных отношений, проблемы связанные с выбором действенного механизма защиты прав участников корпоративных отношений, которые связаны с характером правоотношений и характером злоупотреблений участников данных отношений.

Ключевые слова: защита прав, корпоративные права, корпоративные отношения, хозяйственное общество, участники общества, злоупотребление правом, уставный капитал.

Bihniak Oleksandr Valentynovych

MODELS OF PROTECTION OF INTERESTS OF PARTICIPANTS OF CORPORATE RELATIONS – COMPLEXITIES OF DEFINITION

In article legal mechanisms of protection of interests of participants of corporate relations, problems connected with a choice of the effective

mechanism of protection of the rights of participants of corporate relations which are connected with character legal relations and character of abusings of participants of the given relations are investigated.

Keywords: protection of the rights, the corporate rights, corporate relations, economic legal entity, participants of a legal entity, abusing the right, an authorised capital stock.